

Д'яконова, І. І. Дослідження факторів стабілізації та підвищення надійності банківської системи України [Текст] / І. І. Д'яконова, Ф. І. Шпиг // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2007. - Вип. 22. - С. 62 – 78.

УДК 336.71(477)

І.І. Д'яконова, канд. екон. наук, доц., ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ", Ф.І. Шпиг

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті визначається загальна сукупність факторів забезпечення стабільності банківської системи, аналізується стан регулювання банківської діяльності та системи страхування депозитів в Україні.

Ключові слова: банківська система, стійкість, страхування депозитів, банківський нагляд.

Постановка проблеми. Однією з обов'язкових умов підтримки економічного розвитку держави є стабільна і надійна банківська система. Враховуючи історичні особливості виникнення і становлення незалежної України, слід зазначити і специфіку становлення банківської системи держави, яка пов'язана із формуванням ринкових відносин, подоланням наслідків багатолітнього функціонування адміністративно-командної системи.

Банківська система країни істотно впливає на реальний сектор економіки, а банки, як регулятори грошового обігу і центри мобілізації грошових ресурсів та їх перерозподілу, володіють важливими важелями впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки. На сучасному етапі розвитку економіки до найважливіших особливостей необхідно віднести ускладнення соціально-економічних процесів і пов'язане з цим посилення нестабільності організаційного середовища і умов банківської діяльності. Постійно плінне економічне середовище привносить у діяльність кредитних організацій нові аспекти і проблеми, вирішення яких залежить від рівня їх стійкості. За своєю суттю стійкість банківського сектора - це стратегія розвитку на перспективу, а отже, і один із найголовніших напрямів економічної політики. Тому особливої актуальності набуває пошук шляхів і напрямів стабілізації і підвищення надійності банківської системи України.

Аналіз останніх публікацій. Проблемою стійкості займалися не тільки відомі економісти Н. Грегори, Манків, а й математики: О.М. Ляпунов, А. Пуанкаре, Лагранж, В.В. Румянцев. Найбільш змістовною класифікацією факторів стабільності, на наш погляд, є класифікація, яка була запропонована С.М. Ільясовим [3].

Метою даного дослідження є визначення загальної сукупності факторів забезпечення стабільності банківської системи, вивчення рівня і регулювання банківської діяльності та системи страхування депозитів в Україні відповідно до світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні важко згадати країну, яка б не переживала тією чи іншою мірою кризових ситуацій у банківській системі. Для хиткої рівноваги в ринковій економіці, що розвивається, будь-які потрясіння надзвичайно шкідливі, оскільки здатні паралізувати платіжну систему, негативно позначитись на курсі національної валюти, загострити політичну ситуацію.

Світовий досвід виділяє два підходи до виявлення та попередження криз фінансового та банківського секторів:

1. Побудова моделей для перевірки теорій банківських криз із використанням специфічних даних мікроекономічного рівня, тобто факторів, які залежать від діяльності самої банківської системи, різноманітних форм, механізмів, модифікації форм функціонування системи.

2. Фокусування на макроекономічних індикаторах щодо динаміки реального сектора економіки, банківського сектора, капітального та поточного рахунків.

Сукупність зовнішніх факторів можна розглянути більш докладно і розподілити на підгрупи:

1. Загальноекономічні умови - це динаміка реального ВВП, наявність певних джерел для інвестиційних процесів, конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках (апresiasi реального курсу), приплив (відтік) капіталу, промисловий потенціал і ступінь розвитку злиття банківського і промислового капіталів, виробничі процеси (виробництва основних фондів), структура та динаміка експорту та імпорту країни, темпи інфляції, обсяги зовнішнього боргу тощо.

2. Стан і особливості грошового і фінансового ринків у країні - це дохідність операцій на фінансовому ринку, спеціалізація і розвиненість банківських послуг, динаміка грошового мультиплікатора, динаміка чистих депозитів та кредитів.

3. Фактори інфраструктурного характеру - соціально-політична ситуація, банківський нагляд у країнах, об'єднання зусиль банківського сектора та держави щодо зниження можливості виникнення системних ризиків.

Очевидно, що стабільна банківська система повинна відпрацьовувати нові методи, програми, які будуть враховувати всі зовнішні фактори у їх взаємодії і тісному зв'язку.

До внутрішніх чинників стійкості, на наш погляд, можна віднести такі:

- рівень співвідношення власного і залученого банківського капіталу;
- особливість банківських послуг і продуктів і пов'язані з цим ризики;
- стан ресурсно-кадрового потенціалу країни, рівень специфічних знань, накопиченого досвіду в цій сфері;
- безпосередньо виробничий фактор, який охоплює техніку, будівлі, ступінь розвитку зв'язку і комунікацій, засоби передачі внутрішньої і зовнішньої інформації;
- низький рівень реальних доходів населення і слабкість корпоративних фінансів;
- занижений мінімальний розмір капіталу місцевих кооперативних, регіональних та міжрегіональних комерційних банків;

- відсутність фінансових конгломератів, які б надавали комплексний набір фінансових послуг;
- недосконалість системи рефінансування банків;
- існування бюрократизму в органах банківського сектора;
- існування залежності банків від політичних та інших організаційних структур (приймання рішень під політичним тиском);
- відсутність правових і економічних основ для здійснення комерційними банками інвестиційної діяльності, перебудови системи довгострокового кредитування, існування обмежень на об'єднання банківського, страхового й інвестиційного бізнесу;
- недостатня прозорість щодо власників банків;
- відсутність синдикованого кредитування банками суб'єктів господарювання;
- відсутність або невпевненість у громадській свідомості позитивного іміджу банків і працівників банківської системи.

Проаналізувавши фактори стійкості банківської системи, зазначивши основні проблеми нестабільності цього сектора в Україні, цілком очевидно, що потрібна не просто розробка "конкретних пропозицій із удосконалення", а негайна їх реалізація на практиці. З економічної точки зору проблема нестабільності банківської системи і підвищення довіри до неї вимагає багатостороннього комплексного підходу і науково обґрунтованого вирішення.

Доцільно, на наш погляд, приділити увагу зовнішнім факторам інфраструктурного характеру, зокрема системі банківського регулювання та страхування депозитів як таких, що повинні оперативно протидіяти системним кризам у банківській системі.

Сучасний стан розвитку економіки в державі потребує постійної уваги до банківської системи, проведення політики, спрямованої на створення найкращих умов для її стабільного й ефективного функціонування.

Ефективне банківське регулювання ґрунтується на адекватній правовій інфраструктурі, воно буде дієвим лише в тому випадку, коли буде підкріплене міцним законодавством і чіткими правилами.

В Україні згідно із Законом "Про Національний банк України" функції банківського регулювання здійснює НБУ [12]. Відповідно до статті 56 Закону НБУ видає нормативно-правові акти з питань, які входять до його повноважень і є обов'язковими для всіх юридичних та фізичних осіб. Таким чином, нормотворчі повноваження центрального банку об'єктивно зумовлені і відображені в законі. Національний банк, здійснюючи контроль за додержанням комерційними банками та іншими фінансово-кредитними установами банківського законодавства та власних нормативних актів, не втручаючись при цьому в оперативно-господарську діяльність суб'єктів [12], виконує головне завдання регулювання банківської системи, зокрема приведення діяльності комерційних банків відповідно до норм законодавства і забезпечення фінансової стабільності банківського сектора, захисту інтересів вкладників і кредиторів, що підвищує довіру до банківської системи країни.

Будь-яка країна, яка має бажання інтегруватися до світової фінансової системи, повинна дотримуватися певних міжнародних стандартів, принципів. Близько 100 років у країнах із розвиненою економікою функціонує система регулювання банківського сектора в тому чи іншому вигляді.

Важливою подією ХХ століття є створення Комітету з питань банківського регулювання в 1974 році у місті Базелі центральними банками провідних країн світу, основними принципами якого є такі:

- кожна банківська система країни - об'єкт банківського регулювання і нагляду;
- регулювання повинно бути надійним і забезпечувати стабільність банківського сектора.

Прослідивши деяку еволюцію розвитку цього комітету, можна відмітити таку особливість, що на початку своєї діяльності він був спрямований на удосконалення системи реагування на проблеми, які виникають у банківській сфері, а згодом сконцентрувався на міжнародному співробітництві, зокрема усуненні недоліків у процесах банківського регулювання в різних країнах.

Певною перевагою діяльності такого органу є те, що він розробляє лише загальні підходи і загальні стандарти, не втручаючись у процеси регулювання в різних країнах. Основними інструментами Комітету із питань банківського регулювання є директиви, які являють собою певні нормативно-правові акти світового рекомендаційного характеру. Проаналізувавши найбільш розповсюджені директиви [15], найважливішим результатом роботи Комітету із питань банківського регулювання можна вважати розроблені ним принципи ефективного банківського нагляду від 1997 року. Цей орган вважає, що досягнення кожною країною відповідності основним принципам буде важливим кроком на шляху поліпшення як національної, так і міжнародної фінансової стабільності, а отже, і в банківській сфері. Ефективне банківське регулювання в поєднанні з ефективною макроекономічною політикою має стати основним інструментом забезпечення стабільності банківської системи. При розгляді питання стійкості банківського сектора зазначалося, що це здатність системи залишатися стійкою в умовах впливу зовнішніх факторів. Отже, звідси випливає такий факт: чим нижчий ступінь сприйняття ризику банками та фінансовою системою, тим більш дієвим повинно бути банківське регулювання. Іншими словами, чим уразливішим і нестійким буде банківський сектор, тим пильнішого регулювання він потребуватиме.

Даний комітет зазначає, що регулювання банківською сферою повинно динамічно реагувати на всі зміни на ринку, виявляти готовність періодично переглядати політику та практику регулювання з урахуванням нових змін та тенденцій на ринку. Очевидно, що для цього необхідна достатньо гнучка законодавча база. Враховуючи вищевказане, Комітетом із питань банківського регулювання сформульовано 25 принципів ефективного банківського регулювання. Проаналізувавши ці принципи, наводимо їх за згрупованими напрямками дії:

- 1) передумови ефективного банківського регулювання (принцип 1);
- 2) ліцензування і структура регулювання (принципи 2-5);
- 3) ефективні правила і вимоги (принципи 6-15);

- 4) методи поточного банківського нагляду (принципи 16-20);
- 5) вимоги до інформації (принцип 21);
- 6) повноваження органів, які здійснюють регулювання банківського сектора (принцип 22);
- 7) аспекти міжнародного співробітництва у сфері регулювання (принципи 23-25).

Викладені принципи слід розглядати як мінімальні вимоги для кожної країни, які вона вже доповнює, можливо навіть удосконалює, пристосовує до своєї банківської системи та її регулювання. Національним банком України, наприклад, розроблено для використання 21 процедуру для перевірки концентрації активів та зобов'язань, достовірності звітності, оцінки вартості застави, основних засобів, цінних паперів, інвестицій, дебіторської та кредиторської заборгованостей, кореспондентських зобов'язань, лізингових операцій, ведення рахунків клієнтів дилерських операцій, депозитних та готівкових розрахунків, факторингу.

У сучасних умовах інтегрованості національних економік слід зазначити, що, окрім розглянутого комітету, існують інші професійні організації банківського регулювання. Це такі:

- Арабський комітет із питань банківського нагляду;
- Група банківських наглядових органів Карибського басейну (існує з 1983 р.);
- Дослідницька група з питань банківського регулювання керівної ради країн Східної Азії і Тихоокеанського регіону;
- Група банківських наглядових органів центральних і західноєвропейських країн (існує з 1972 р.);
- Група банківських наглядових органів офшорних країн;
- Форум банківських наглядових органів СЕАНЗА (країн Південно - Східної Азії, Австралії та Океанії).

Комітет із питань банківського регулювання тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями: Міжнародним комітетом стандартів бухгалтерського обліку, Міжнародним комітетом аудиторської практики при Міжнародній федерації бухгалтерів, Міжнародною торговельною палатою.

Щодо України, то вона входить до групи банківського нагляду Центральної і Східної Європи, бере участь у роботі її органів, зокрема секретаріату, який перебуває в м. Будапешті.

Для забезпечення функціонування стабільної і надійної банківської системи в Україні перш за все необхідно, щоб вітчизняне банківське регулювання повністю відповідало Основним принципам Комітету з питань банківського регулювання. На сьогоднішній день повної відповідності досягнуто за 11 принципами, значної - ще за 10.

Триває постійна робота з удосконалення чинних та розробки нових нормативно-правових актів Національного банку України з метою досягнення повної відповідності банківського регулювання світовим стандартам.

Розглянувши основи міжнародної і національної правової бази для здійснення регулювання банківським сектором у країні, що є однією із головних умов

стійкості банківської системи, необхідно навести основні принципи, на яких ґрунтується система забезпечення стійкості банківської системи. Це законність, незалежність, гласність, постійність, плановість, обов'язковість та неупередженість посадових осіб, які здійснюють регулювання [9, с. 36-37].

Незалежність як один із принципів побудови системи діючого банківського регулювання впливає із правового статусу центробанку і ґрунтується на нормах як Конституції України, так і чинного банківського законодавства. Закріплені законодавством загальні функції і повноваження наділяють Національний банк незалежним статусом щодо організації та регулювання банківської справи, в тому числі й у відносинах нагляду. Об'єктивність є одним із основоположних принципів організації наглядової діяльності і базується на неупередженості та безсторонності здійснюваної контрольної діяльності. Національний банк не має права вимагати від банків виконання операцій та інших дій, не передбачених законами України та нормативними актами Національного банку. При цьому слід розуміти, що центробанк не повинен віддавати перевагу окремим представникам банківського бізнесу, хіба що за винятком ситуацій, коли для забезпечення стабільності всієї банківської системи центробанк зменшує економічні нормативи для конкретного банку у випадку його тимчасових фінансових проблем для відтворення нормальної фінансової діяльності. Компетентність контролюючих органів (Національного банку та його філій) пов'язана із професійною здатністю посадових осіб відповідних структурних підрозділів центробанку якісно, у встановлені терміни та в межах загальноприйнятої центробанком політики виконувати свої повноваження у сфері здійснення регулювання. Принцип гласності також має визначальне значення для організації банківського регулювання і складається з декількох аспектів. Його основи встановлені ст. 57 Конституції України [5] і полягають у тому, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. У протилежному випадку вони є не чинними. З іншого боку, гласність є визначальним принципом і для роботи суб'єкта, що перевіряється, тобто банківської установи. Банк зобов'язаний публікувати квартальні баланси, а також звіт про прибутки (збитки) в газеті "Урядовий кур'єр" чи "Голос України" протягом місяця, наступного за звітним кварталом. Все це сприяє підвищенню довіри до банківської системи країни. Принцип плановості при здійсненні контрольних повноважень центробанком закладений у законі про банки та у відповідних актах Національного банку, що регулюють порядок проведення перевірок. Зокрема, відповідно до ст. 71 зазначеного закону, кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами Національного банку чи призначеними ним аудиторами. Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомити банк не пізніше ніж за 10 днів до її початку. Щодо принципу постійності, то одним із його головних проявів є закріплений законом обов'язок банків подавати Національному банку фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності,

платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки його фінансового стану.

Так, італійський фахівець Карла Нанні вважає, що кінцевими цілями банківського контролю є: підтримання стабільності та довіри до банківської системи шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур, відвернення системного ризику, захист вкладників та інших клієнтів банківської системи від надмірного ризику збитків та інших видів шкоди, що виникає внаслідок банкрутства, шахрайства, зловживань, маніпуляцій та інших видів посадових правопорушень із боку постачальників фінансових послуг (індивідуальний ризик); забезпечення безперебійного, ефективного та надійного і результативного функціонування фінансових ринків [8, с. 135].

В Україні існує механізм державного контролю, тобто банківського нагляду, але він потребує багатостороннього удосконалення. Як зазначено в Законі України "Про Національний банк України", головною метою банківського нагляду є безпека і фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Для здійснення банківського нагляду Національний банк України використовує дві основні форми - адміністративне і індикативне регулювання [13].

Одним із заходів адміністративного регулювання є нагляд за діяльністю банків і надання певних рекомендацій.

На сьогоднішній день існує така проблема у банківській системі України, якій не приділяється достатньо уваги, як недостатня прозорість щодо власників та платоспроможності окремих банків.

Для банківської системи України притаманне кредитування пов'язаних осіб, тобто надання банківських позик особам, які якимось чином пов'язані з банком; це дозволяє інсайдерам відволікати ресурси від інвесторів на себе. Звісно, утворюється надмірна концентрація кредитного ризику, що характеризується значною залежністю рівня ризику від одного позичальника або групи пов'язаних позичальників. У більшості країн існує регулювання максимального рівня ризику, який банк можна прийняти стосовно групи пов'язаних осіб. Тому це є одним із напрямів удосконалення стійкості банківського сектора, і за умов посилення банківського контролю у цій сфері буде підвищуватись надійність до національної банківської системи.

Іншою проблемою є те, що недостатня прозорість щодо власників полегшує "позбавлення активів" - це накладання арешту на активи, які належать юридичній особі, менеджерам чи власникам компанії, ігноруючи права кредиторів. Це може призвести до неплатоспроможності окремих банків, що в свою чергу до банківської кризи кількома шляхами - тісні зв'язки між банками (міжбанківське кредитування), однакові власники. Тому можна зробити висновок, що прозорість є надзвичайно важливою для стабільності банківської системи, особливо України, враховуючи недовгий час існування банківського сектора і відсутність довіри з боку населення. Заходи щодо забезпечення прозорості перш за все повинні розглядатися органами банківського нагляду у вигляді встановлення обов'язкових економічних нормативів, максимального рівня ризику, удосконалення системи обліку і звітності в банках.

Для удосконалення механізму банківського нагляду необхідна добре розвинена не тільки державна інфраструктура, а й мережа допоміжних організацій, яка б забезпечувала ефективну діяльність кредитних установ, сприяючи функціонуванню складного механізму взаємозв'язків банків із суб'єктами економічних відносин, що діють у різних секторах господарства країни. Це насамперед інформаційне і технічне забезпечення.

Інформаційне забезпечення передбачає функціонування різноманітних спеціалізованих організацій, які визначають рейтинги банків, проводять аудит їх діяльності, здійснюють аналіз та повідомляють про результати своєї діяльності у засобах масової інформації, а також випускають власні інформаційні видання, що створює можливість для бізнесу і населення отримувати належну інформацію про діяльність банків країни, їхню надійність, прибутковість, ефективність управління. Крім того, у правдивому і чіткому інформаційному забезпеченні відчують потребу і самі банки як щодо потенційних клієнтів (створення національної бази про фінансовий стан, перспективи розвитку, позиції на ринках збуту всіх суб'єктів економічної діяльності), так і щодо економіки в цілому (кон'юнктури ринку, динаміки цін, розвиток виробництва).

Технічне забезпечення пов'язане з діяльністю організацій, що надають необхідне обладнання для обслуговування клієнтів, розробляють, упроваджують необхідне програмне забезпечення, налагоджують і обслуговують канали зв'язку для оперативної передачі інформації та реалізації фінансових угод, а також гарантують необхідний захист зазначених каналів від несанкціонованого доступу (велика роль належить удосконаленню системи електронних платежів в Україні). Важливим чинником науково-технічного та інноваційного прогресу має стати формування ефективного внутрішнього ринку високих технологій. Розвиток технічної інфраструктури для покращення банківського нагляду залежить від рівня використання передових технологій, рівня міжнародного співробітництва у сфері передачі технологій.

Загострення криміногенної обстановки у банківській сфері значною мірою обумовлено неврегульованістю системи державного контролю за банками. Ні за своїм призначенням, ні штатними можливостями центральний банк країни за умов становлення нової банківської системи одноособово не може реально забезпечити дієвий нагляд за діяльністю майже 200 комерційних банків і більш ніж двома тисячами їх філій, а також надати їм методичну допомогу в організації роботи. І це є теж однією з проблем механізму банківського нагляду. З метою впровадження заходів щодо удосконалення цього механізму було приділено увагу вивченню зарубіжного досвіду щодо організації банківського нагляду.

Вивчення зарубіжного досвіду засвідчує, що в більшості розвинених демократичних країн контрольні функції не монополізовані. Поряд з центральними банками їх виконують інші спеціально створені органи. Державний контроль за банківською діяльністю скрізь є максимально жорстким. Це пов'язано з турботою держави не тільки про те, щоб зберегти свій контроль і владу над випуском і обігом валюти, а й забезпечити безпеку вкладників та інших кредиторів банків, репутацію фінансової системи країни в цілому.

З метою удосконалення банківського нагляду в Україні та посилення протидії зловживанням у цій сфері було проаналізовано дієвість вітчизняних механізмів банківського контролю та важелі, що застосовуються для захисту банків від злочинних посягань у розвинених європейських країнах, а також у США та Японії. І необхідно зазначити тенденцію інтернаціоналізації банківської діяльності, дотримання однакових стандартів і міжнародних норм банківського контролю і регулювання. Проте організаційна структура державних органів, що виконують контрольні функції, досить різноманітна. Якщо у США, Франції, Японії діє змішана система банківського нагляду, в рамках якої Центральний банк розподіляє обов'язки за наглядом з іншими державними органами, то в Австрії, Данії, Канаді, Норвегії органи нагляду відділені від Центрального банку, а у Великобританії, Греції, Іспанії, Португалії і Швейцарії тільки центральні банки здійснюють банківський нагляд.

Особливої уваги заслуговує система органів управління і контролю за банківською діяльністю у Франції. Відповідно до чинного законодавства поряд із Банком Франції до органів банківського контролю і управління належать:

- Національна кредитна рада є посередником у процесі функціонування банківської і фінансової систем із питань банківської діяльності, вона консультується з Урядом Франції та має право виносити попередження, а також порушувати розслідування зловживань. Вона щорічно надає Президенту і Парламенту Республіки доповідь про стан функціонування банківської і фінансової систем країни. Згідно із Законом "Про банки" до її складу входять представники адміністрації, парламенту, ділових кіл, профспілок, кредитних установ та експерти;
- Комітет із банківської регламентації, що розробляє та приймає нормативні акти з питань правового регулювання діяльності кредитних установ і затверджує обов'язкові для кредитних установ економічні нормативи та порядок ведення бухгалтерського обліку та звітності;
- Комітет кредитних установ, що видає акти застосування права, які мають індивідуальний характер, займається також реєстрацією кредитних установ, жорстко контролює законність їх створення. До його складу входять міністр економіки і фінансів, керуючий Банком Франції, голова банківської комісії, представник Французької асоціації кредитних установ, представник профспілки службовців, два незалежні спеціалісти в галузі економіки і права.

У системі контролюючих органів Франції за банківською діяльністю особливе місце займає банківська комісія. Основним її завданням є забезпечення безпеки французької банківської системи. Вона має незалежну адміністративну компетенцію, до складу якої входять керуючий Банком Франції, директор Казначейства, Державний радник, радник касаційного суду, а також двоє фахівців, які обізнані в галузях права та економіки [10].

На наш погляд, такий досвід заслуговує на увагу і впровадження у вітчизняну практику. При цьому з метою зміцнення державного контролю за банками доцільно вивчити питання щодо створення в державі автономного органу по нагляду і регламентації банківської діяльності (банківську комісію), до складу

якої включити представників Національного банку України, Міністерства фінансів, Державного казначейства, Міністерства економіки, Державної податкової адміністрації, ділових кіл, профспілок, кредитних установ та незалежних спеціалістів в області фінансів, економіки і внести відповідні зміни до проекту Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Для функціонування стабільної і надійної банківської системи найнебезпечнішими є системні ризики. Згадаємо, що системний ризик - ймовірність виникнення низки неплатежів серед дебіторів банку, що може призвести до зниження платоспроможності банків. Як різновид системного ризику розглядається ризик виникнення економічної кризи в окремих галузях народного господарства чи економічної кризи всієї країни. На виникнення системного ризику для банківської системи в цілому необхідно створити систему швидкого реагування, яка б включала, по-перше, механізм оперативної оцінки стану банківської системи, однозначний і об'єктивний механізм державної підтримки банківського сектора у разі виникнення несприятливого системного ризику. По-друге, необхідно створити для суб'єктів економіки можливість вчасно оцінювати фінансовий стан будь-яких банків України. Для цього необхідно розробити офіційну методику оцінки стану банку на основі його звітної статистики із врахуванням української специфіки.

Одним із ефективних шляхів захисту від системних ризиків можна вважати страхування. Крім того, постає гостра потреба створити на страховій основі ефективну систему захисту інтересів вкладників від наслідків ризику неплатоспроможності банків. Система страхового захисту депозитів, уперше застосована банками США, була заснована згідно з вимогами банківського закону від 1933 року, який зобов'язав створити державну організацію - Федеральну корпорацію страхування депозитів. Протягом багатьох десятиліть ця корпорація страхує всі види банківських депозитів за рахунок спеціального фонду страхування депозитів, створеного щорічними внесками комерційних банків. Страховий захист поширюється лише на 100 тис. доларів суми депозиту вкладника. У разі банкрутства банку Федеральна корпорація покриває його зобов'язання перед вкладниками у визначеній квоті [11, с. 229].

Страховий ринок в Україні розвинутий недостатньо. Страхування - об'єктивно необхідний атрибут ринкової економіки, ступінь його розвитку свідчить про зрілість ринкових відносин. Суть страхування кредитних ризиків полягає у зменшенні або усуненні кредитного ризику. Він поширюється тільки на споживчий кредит, тобто на придбання товарів довгострокового користування.

Щодо страхування депозитів, то, на наш погляд, необхідно згадати, що 30 травня 1994 року Рада Європи рекомендувала своїм учасникам використовувати обов'язковий принцип участі кредитно-фінансових інститутів у системах гарантування банківських внесків. Після цього Франція, Німеччина і Італія замінили у своїх гарантійних системах колишній принцип добровільності принципом обов'язковості. У Європі принцип добровільності зберігається тільки в Швейцарії і Македонії.

В Азії принципу добровільної участі в системі гарантування внесків дотримуються Шрі-Ланка, Тайвань і Маршалські Острови.

В Америці система обов'язкового страхування депозитів прийнята скрізь, окрім Домініканської Республіки.

По суті, система страхування депозитів у кожній країні має свої національні особливості.

У 2001 році в Україні було прийнято Закон "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб".

Згідно із законом Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі - Фонд) є державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб. Фонд діє на підставі Закону України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" від 20 вересня 2001 року № 2740-III [14].

Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є банки - юридичні особи, які зареєстровані в Державному реєстрі банків, який ведеться Національним банком України, та мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність. Участь у Фонді зазначених банків є обов'язковою.

Учасники Фонду зобов'язані сплачувати збори до Фонду.

Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками.

Банки - учасники Фонду, які не виконують встановлених Національним банком України економічних нормативів щодо достатності капіталу, платоспроможності та/або яким за рішенням Національного банку України зупинено дію банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності, переводяться за рішенням адміністративної ради Фонду, прийнятим на підставі інформації Національного банку України, одержаної за результатами моніторингу діяльності банків, до категорії тимчасових учасників Фонду.

Після переведення до категорії тимчасових учасників Фонду банк, вклади фізичних осіб до якого залучені з дня його переведення до цієї категорії, зобов'язаний сплачувати збори до Фонду до повного виконання зобов'язань перед вкладниками по виплаті їхніх вкладів та нарахованих відсотків.

У разі відкликання банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності адміністративна рада Фонду за поданням Національного банку України приймає рішення про виключення цього банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Виключення банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду не позбавляє вкладників, вклади яких були залучені до дня виключення його з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду, права на відшкодування таких вкладів у разі настання їх недоступності.

Фонд гарантує кожному вкладнику банку - учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду - відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки у розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному із таких банків. Зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду може бути

збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників банками - учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду.

У разі розміщення вкладником в одному банку - учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду - кількох вкладів Фонд гарантує відшкодування коштів за такими вкладами, включаючи відсотки, у розмірі загальної суми вкладів за станом на день настання недоступності вкладів, але не більше розміру, встановленого відповідно до частини першої цієї статті.

Якщо вкладник має вклади у кількох банках - учасниках (тимчасових учасниках) Фонду, - які в подальшому реорганізувалися шляхом їх злиття, приєднання або перетворення в один банк - юридичну особу, Фонд гарантує відшкодування коштів за цими вкладами до закінчення строку дії договорів за цими вкладами на тих самих умовах, що й до реорганізації. Вклади, розмір яких становить менше 1 гривні, не підлягають відшкодуванню.

На 1 лютого 2007 року Фонд акумулював 967,7 млн. грн. Учасниками Фонду є 166 банків.

У цілому, спираючись на досвід у відпрацюванні систем страхування депозитів, а також оцінюючи практику здійснення страхування депозитів в Україні, враховуючи національні пріоритети та економічний потенціал нашої країни, систему страхування банківських депозитів, на наш погляд, доцільно будувати на таких принципах:

1. Членство в системі страхування депозитів повинно бути обов'язковим для всіх банків, включаючи іноземні та місцеві. Це дозволить нівелювати проблему негативного відбору, коли тільки слабкі банки мають стимул вступати в систему страхування депозитів, що само по собі підриває її фінансову стабільність. Банки повинні платити фонду страхування депозитів страхові внески залежно від ступеня ризику.

2. Щоб запобігти неплатоспроможності фонду страхування депозитів, необхідно законодавчо закріпити цільове значення для його капіталу відповідно до того, наскільки стабільною є загальноекономічна ситуація. Фонд повинен бути спроможним погасити застраховані депозити в найгіршому випадку - при банкрутстві найбільшого банку.

3. Доцільно було б закласти в закон порядок допомоги фонду Урядом та НБУ у певних межах. Наприклад, щорічними внесками, або в окремих випадках, але не на постійній основі. Однак очевидно, що якщо держава буде завжди забезпечувати фонд страхування депозитів недостатніми коштами, то виникає проблема морального ризику, і фонд буде мати можливість встановлювати розмір покриття, що перевищує його фінансові можливості.

4. Щоб забезпечити вкладників інформацією про систему страхування депозитів, фонд повинен розповсюджувати інформацію про свої функції, а також про зареєстровані в ньому банки та/або про їх ліквідацію.

5. Політика фонду страхування депозитів повинна мати як пріоритетну ціль - стабільність банківської системи, а не залучення в неї надмірно великих обсягів депозитів або пропонування надмірно високого розміру відшкодування.

Таким чином, добре структурована система страхування депозитів повинна підтримувати стимули до моніторингу ризику (очікуваного та фактичного) і запобігати "моральному ризику" замість того, щоб давати "повну гарантію", надавати основу для диференціації кредиторів банку, а також вирівнювати умови діяльності для малих та великих кредитних установ.

Висновки. На сучасному рівні розвитку банківської системи України досить важко визначити дієві фактори забезпечення банківської та фінансової стабільності. Модель визначення вірогідності банківської чи фінансової кризи в Україні повинна будуватись на комплексному підході та враховувати як макроекономічні, так і мікроекономічні чинники. А динамічний аналіз тенденцій визначеного комплексу факторів може дати реальну оцінку ситуації. Крім того, необхідне постійне запровадження передових тенденцій щодо регулювання банківської діяльності, зміцнення державного контролю за банками, а також відпрацювання системи страхування депозитів, яка б підтримувати стимули до моніторингу ризику.

Список літератури

1. Алексенко М.Д. Страхування вкладів фізичних осіб: практика та шляхи її вдосконалення // Економіка України. - 2002. - № 3. - С. 17-23.
2. Гальчинський А. Теорія грошей: Навчальний посібник. - К.: Основи, 1996. - 413 с.
3. Ильясов С.М. Управление безопасностью в банковской сфере региона // Деньги и кредит. - 2006. - № 5. - С. 46-52.
4. Ильясов С.М. О сущности и основных факторах устойчивости банковской системы // Деньги и кредит. - 2006. - № 2. - С. 45-48.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.96 № 254к/96-ВР // www.rada.gov.ua.
6. Конопатська Л. Актуальні проблеми страхування депозитів комерційних банків // Вісник НБУ. - 2001. - № 11. - С. 37-38.
7. Кичко І.І. Захист депозитів населення // Фінанси України. - 2006. - № 2. - С. 122-128.
8. Лекции о деятельности центральных банков / Под ред.: М. Рокасса и К. Мастропаскуа. - Рим, 1996. - 218 с.
9. Любунь О.С., Раєвський К.С. Банківський нагляд: Підручник. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 416 с.
10. Масленников В.В. Зарубежные банковские системы: Научное издание. - М: ТД "Элит- 2000", 2001. - 392 с.
11. Мороз А.М. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник. - К.: КНЕУ, 1999. - 368 с.
12. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.99 № 679-XIV // <http://www.rada.gov.ua>.
13. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // <http://www.rada.gov.ua>.
14. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.2001 № 2740- III // Урядовий кур'єр. - 2001. - 24 жовтня. - С. 7-12.
15. Терехова В.А. Зарубежный опыт организации аудита: краткий исторический обзор и методология // Международный бухгалтерский учет. - 2002. - № 1. - С. 22-28.
16. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. - К.: КНЕУ, 2001. - 195 с.
17. Demirguc-Kunt A., Detrapache I. The determinants of banking crises in developing and developed countries // IMF Staff Paper, 1998. - № 45.

Summary

The article justifies a necessity to investigate the factors of banking system stability. There is a classification of the banking system stability factors. There are the propositions to enhance the regulation of banking system and the deposit insurance system in Ukraine.

Отримано 06.12.2007